

Friedrich-Christian Schroeder: WANDLUNGEN DER SOWJETISCHEN STAATSTHEORIE. (Mit einem Textanhang) (Verlag C. H. Beck, München 1979, str. 176)

Разматрање проблема аутор почиње констатацијом да су се совјетски теоретичари још од усвајања схватања о одумирању државе трудили да „уносе нове конструкције“. На ово их је наводило, с једне стране, одсуство револуције у капиталистичким државама, а, с друге стране, одсуство прогнозираног одумирања државе у Совјетском Савезу односно проглашавање совјетске државе за државу целог народа.

Аутор иначе полази од Лењинове дефиниције државе дате, пре свега, у „Држави и револуцији“ и за коју сматра да садржи четири обележја: институционално (држава као орган, апарат, оруђе, машина), инструментално (држава као апарат за принуду), принуде (*gewalttätige*), тј. употреба силе односно принуде, и дезинтеграције (држава као инструмент само једног дела друштва). Овакво схватање је, прима ауторовом мишљењу, имало тројаке последице: спречавање вере и могућност еволутивних промена у држави, с тим у вези довођење радничке класе у политичку индиферентност и одустајање од борбе за промене у држави, као и спречавање истраживања свестраних промена у држави.

За време Стаљина није било значајнијих промена у совјетској теорији државе, но ипак су промене у идеолошкој области, које су нашле одраза и у Уставу од 1936, довеле у питање поменути Лењинову дефиницију. Наиме, Стаљиново учење о могућности изградње социјализма у једној земљи у области теорије државе довело је до тумачења да држава одумире јачањем, док је проглашење, извршено поменутиим Уставом, да Совјетски Савез прелази у епоху социјализма чинило даље немогућном тезу о својењу функције државе на угњетавање потлачене класе. Стога Стаљин функцију совјетске државе дефинише као борбу за очување социјалистичке својине, одбрану од напада споља као и привредно-организаторску и културно-васпитну функцију. Овако схватање имало је за последицу и одступање од чисто институционалног схватања државе: клас-

на владавина се сматра њеном суштином, док би њен облик била посебна политичка организација. Отуда се истовремено све већа пажња посвећује друштвено-политичким организацијама уношењем у теорију државе појма „механизам државе у ширем смислу”, за разлику од појма „механизам државе у ужем смислу” који би обухватао њене органе. Осим тога, нарочито с појавом фашизма, пажња се поклања и прављењу разлике између облика владавине и облика државне изградње: под првим се подразумева разликовање држава на монархије и републике, апсолутне и уставне, а под другим облици територијалне поделе.

Неку врсту прекретница у совјетској теорији државе, односно постављање пред њу новог проблема за решавање, представља, према ауторовом мишљењу, Хрушчовљево проглашавање Совјетског Савеза за државу целог народа. Значајан допринос у решавању овог проблема дао је совјетски теоретичар С. Л. Фукс дефиницијом државе као „јединства супротности”, тј. класног угњетавања и истовремено заштите општег добра: у експлоататорској држави ово јединство има противречан, антагонистички, а у општенародној држави неантагонистички карактер. Посебан значај оваквог схватања састојао би се у томе што треба да омогући пролетаријату буржоаских држава да искористи буржоаску државност за остваривање социјалистичке револуције мирним путем.

Даљи развитак совјетске теорије државе после Хрушчова огледа се у схватању да се одумирање државе састоји у преласку појединих државних функција на друштвене организације као политичке организације друштва. Ово је, међутим, створило проблем укључивања ових организација у општу теорију државе, али се може рећи да је у сваком случају појам „политичка организација друштва” схваћен чисто институционално. Нов подстрек у решавању овог проблема дао је, према ауторовом мишљењу, А. К. Белих схватањем, да пошто се сви колективи радних људи налазе у положају узajамног деловања с обзиром на политичку власт, „суштину и елемент политичке организације друштва представљају социјалистички политички односи” (33). При томе би било погрешно идентификовати државу с политичком организацијом друштва јер је она само елемент ове организације. Политичка власт је обухватнија од принуде и административно-политичке делатности државе пошто је врше многобројне политичке организације. Овај став развио је Л. С. Мамут према коме у држави постоје две дијалектички повезане компоненте: (1) изградња, структура друштва и (2) од друштва одвојен механизам јавне власти чиме се, у ствари, ослања на поменуто схватање Фукс о вршењу опште-друштвених послова од стране државе.

Теоретичар А. Г. Лашин уноси у совјетску теорију државе нов појам „садржина” поред постојећих појмова „суштине” и „облик” државе, што му, према ауторовом мишљењу, омогућава да различите облике социјалистичке државе оправда и уклопи у систем. Облик државе одређен је према Лашину, пре свега њеном садржином, која се састоји у социјалној структури моћи и која је богатија, свестранија и покретнија од њене

суштине. Овај нов појам брзо се шири, али наилази на тешкоће: или се изједначава са типом државе или се не разграничава довољно од појма „политички режим”. Почетком шездесетих година у совјетску теорију државе продира такође и појам „политички систем”, али се истовремено изједначава са поменутиим појмом „политичке организације друштва”.

Значајан утицај на изложен развитак совјетске теорије државе имао је, према ауторовом мишљењу, В. О. Тененбаум који покушава да направи разлику између власти (Macht) и владања (Herrschaft): право би било свеприсутно, док би друго била последица супротности између присвајања и рада. Полазећи такође од поменутог Фуковог схватања, и овај теоретичар сматра да је садржина државе противречна: она има како класну тако и општедруштвену функцију која користи и експлоатисанима. За садржину буржоаске државе нарочито је важна мера економске и политичке борбе између група унутар владајуће класе, затим односи између разних класа, као и национални моменат. Све ово у основи важи и за социјалистичку државу у којој радничка класа такође није јединствена маса. И овде се може правити разлика према политичком критеријуму, вези радничке с другим класама, односно између различитих класа, опасности од контра-револуције, степену националног јединства, као и начину настанка државе, тј да ли је настала у току народноослободилачке борбе или не.

Привремено, пак, према ауторовом мишљењу, врхунац изложеног развитка совјетске теорије државе представља рад „Држава као предмет социолошке анализе” који је објавио В. Г. Каленскиј 1977. године. Овај писац дефинише државу као „услов за одржање узајамног живота људи као интегрисане, иако у себи противречне целине, као специфичног уједињења оних који владају и оних којима се влада, поседника власти и оних који су власти потчињених, као организације владања” (54). Најважнија категорија социолошке анализе државе је политичка власт која је шира од државне власти — концентрисане у рукама војних и цивилних државних органа. Данас у вршењу политичке власти најважнију улогу имају они чланови политичке организације друштва који имају главну улогу у процесу одлучивања. Ова појава, као и контрола и утицај разних групација владајуће класе, спадају у појам „садржина државе” и једино разумевање ове садржине омогућава да се прате променљиви односи политичког карактера у савременом друштву. Сходно социолошком разумевању садржине државе, и њен облик се такође мора социолошки разматрати, тј. као истраживање оних начела унутрашње изградње диференцираног класног друштва која су омогућила изражавање стварно постојећих веза између социјалне структуре друштва и државне власти. С тим у вези Каленскиј пребацује совјетској теорији државе што са обликом државе, мање или више, изједначава политички режим који, иако најтешње повезан с категоријом државног облика, не представља његов интегрални део. Да би, пак, прецизирао појам „политичка организација друштва”, Каленскиј уводи теорију система у совјетску теорију државе смапајући да се организованост (Organisiertheit) и регулисаност (Geregeltheit) не могу остварити са-

мо уређивањем и повезивањем, него такође и путем традиције, званичне идеологије и вредносном оријентацијом друштвене свести маса, тј. политичком културом у ширем смислу речи. У погледу појма „политички систем”, који је унет у литературу због потребе истраживања функционисања државе као сложеног саморегулишућег система, залаже се да се користи као синоним за појам „политичке организације друштва”, но сматра да се појава оба ова нова појма у правној и филозофској литератури може само делимично објаснити прихватањем теорије система. Откривање феномена савремене државности захтева свестрану анализу политичких односа, улоге политичких партија и других политичко-руководних структура, политичке традиције, идеологија, свести маса и др. При оваквом схватању закључује Каленскиј, „политика, као најважнији облик садржине живота државе, није више само делатност апарата државне власти, већ неупоредиво шири друштвени процес”, а елементи државне изградње на тај начин постају „политичке организације класа, слојева и других друштвених група међу којима, разумљиво, најистакнутије место заузимају политичке партије као најважније политичко-водеће структуре савремене државе” (62-63).

Сам аутор у закључку свог рада констатује да је совјетска теорија државе у свом развоју Лењинове поставке о држави као апарату за принуду заменила новим критеријумима. Држава више није „инструмент” него услов одржавања заједничког живота људи, њене суштине више нису „институције” него „систем односа”, „интегрисана целина”, специфичан спој владајућих и оних којима се влада”. Све те измене изршене су, у ствари, у року од двадесет година, што указује на веома јаке снаге иновације. Иако пракса не показује мењање совјетске државе у суштини као апарата за принуду, схватање теорије не треба схватити као пропагандни маневар упућен свету. Борба за схватање о потреби ограничења државне силе водиће се и даље и постаће материјална снага када га, према Марксовом схватању, прихвате и они који силом располажу.

На крају мислимо да се у погледу рада може рећи да му је битна карактеристика давање основне информације о предмету истраживања без претензија, на шире и продубљеније теоријско и критичко разматрање, на шта, уосталом, указује и релативно мали обим рада. Стога је јасно што се аутор ограничио на коректно излагање схватања оних аутора који, према његовом мишљењу, најбоље репрезентује схватање совјетске теорије државе, при чему се ипак довољно јасно може видети нужност прихватања резултата сродних дисциплина — политологије и социологије. Но у погледу самог начина излагања мислимо да изврстан недостатак представља местимично излагање схватања појединих аутора хронолошки, а местимично према појединим проблемима, што аутора обавезује на враћање већ реченог. Ипак, и поред тога, стоји оно што је поменуто тј. да је у питању корисна информација о једном несумњиво интересантном проблему, посебно за читаоца са немачког језичког подручја који нису у стању да

читају изворну литературу у оригиналу. Овом информисању треба да допринесу и прилози, дати у изводима или у целини, радова Лењина (Држава и револуција), Стаљина (О дијалектичком и историјском материјализму, Извештај на XVIII конгресу Партије, О марксизму у науци о језику), Програм КПСС од 1961, Фукса (Општи појам државе), Белиха (Узајамни односи између државе и политичке организације друштва), Мамута (Карл Маркс о држави као политичкој организацији друштва), као и списак 17 уџбеника Опште теорије о држави објављених између 1940. и 1972 године.

Д. Продановић